

UDC 94(569.4):322:329

THE STATE OF ISRAEL AFTER THE 1988 KNESSET ELECTION: JUDAISM, JEWISH STATE, AND ITS LAW

O. Remarovych

Graduate student

Department of History, National University of Kyiv-Mohyla Academy
oxana.remarovich@gmail.com

This article examines the processes of changes that acquire the State of Israel after the 1988 Knesset elections. The religious parties had always been significant participants in the electoral process. Thereafter, attention is concentrated on the factors that account the influences that affect religious-political conflicts in Israel. Then, the focus is on the Jewish religious political parties that participated in the democratic political process and influenced political strategies. Their regular participation in the electoral process and access to government resources also worked to moderate initially hardline party positions. They also typically serve as pivotal parties in Israeli governing coalition's accounts. The Jewish ethnic democracy was the key component that helped to cooperate with the secular and religious political lobby. As a result of the integration of religious political parties into Israel's proportional representation, they play a key role in the formation of governing coalitions with the larger secular parties. Evidence from the 1988 Knesset elections in Israel demonstrates that both forms of religious involvement improved support for ostensibly secular parties in the right-wing bloc and Israel's religious parties.

Keywords: religious parties, the State of Israel, Israeli political parties, Likud, Judaism, 1988 elections, Knesset, Jewish state and law

O. I. Ремарович

ІЗРАЇЛЬ ПІСЛЯ ВИБОРІВ 1988 РОКУ: ЮДАЇЗМ, ЄВРЕЙСЬКА ДЕРЖАВА ТА ЇЇ ЗАКОНОДАВСТВО

Відносини, що склалися між релігією та владою більше ніж за сорокалітню історію існування Держави Ізраїль на момент приходу до влади блоку Лікуд, відрізняються корінним чином від тих, що переважають у західному європейському суспільстві.

Єврейська релігійна традиція в ізраїльській законодавчій системі займає панівну позицію. Щоб зрозуміти обґрунтування, основні принципи та історичні фактори, що пов'язані з діяльністю релігійної складової в уряді країни, потрібно прослідкувати шлях від єврейської традиції до сіоністської ідеї та ідеології, культурну та політичну динаміку регіону, що безумовно має величезний вплив на стосунки релігійної та секулярної складової процесу.

Релігійні норми знаходять своє виявлення в ізраїльському законодавстві в трьох основних сферах: всі релігійні служби надаються та забезпечуються державою, релігійне законодавство повністю перетворюється в державне у випадках, що пов'язані з одруженням, розлученням та народженням дітей, введенням їх в єврейський ізраїльський соціум, а також релігійний суд функціонує як державний.

Біньямін Нойбергер у своєму дослідженні наводить різноманітні класифікації партійно-політичних систем, серед них: безпартійні, однопартійні, двопартійні та помірно і вкрай багатопартійні [Нойбергер 1998, 34]. Держава Ізраїль є представницею останнього різновиду класифікації, де строката різноманітність партій, що певним чином можна поділити за етнічною ознакою їхніх виборців, розбавлена ще й партіями, що представляють релігійну частину електорату.

Після “перевороту” 1977 року, здійсненого блоком Лікуд, знову зайшла мова про значну трансформацію політично-партійної системи, як описує цей процес Володимир Зеєв Ханін: “зі спробами відновлення домінантного центру влади, що представлена керівництвом правлячої партії і пов'язаними з нею громадськими елітами і групами політичних та економічних інтересів” [Ханін 2014, 8]. Тобто нова переможна політична сила мала прийти той самий шлях становлення та легітимації своєї влади.

Варто наголосити, що Ізраїль знаходиться на межі між західною та східною цивілізаціями. Більше про “синтез політичних культур” та політичні партії, що є “основним інструментом представницької демократії”, йдеться в роботі Натана Яная [Yanaï 1999, 5–17]. Політичні партії як інститут зазнають постійних змін та переформатувань, проте є досить стабільними угрупованнями на політичній карті Держави Ізраїль. Незважаючи на

те, що релігійні партії зазнають менших змін та втрат соціальних та політичних ролей, ступінь “виживання” прямо пропорційно залежить від успіху в забезпеченні репрезентативного режиму необхідною підтримкою.

Не варто також забувати, що ізраїльське суспільство складається з різних категорій та груп. Серед них вихідці з країн Східної Європи, що тривалий час домінували в ізраїльському культурно-політичному соціумі, носії “західної” культурно-політичної традиції з країн Західної Європи й англо-саксонського світу, а також носії традиційної і нетрадиційної східної політичної культури, що прийшла разом з євреями-вихідцями з країн Азії та Африки. Якщо до цього додати, що ізраїльський варіант “плавильного котла” (найбільш “затребуваний” варіант національного будівництва в новий час) далеко не встиг завершити роботу до настання епохи мультикультуралізму, а релігійні партії містять в собі всі вищеперераховані групи ізраїльського суспільства, то не важко здогадатися, чому саме таким важливим є розуміння стосунків між державою та релігією [Ханин 2014, 12].

В Ізраїлі партії відіграють “більш важливу роль і користуються більшим впливом, ніж в будь-якій іншій країні, якщо не брати до уваги кількох однопартійних держав”, і це є типовим прикладом держави партій [Акцин 2007, 144]. Саме від виборів до Кнесету залежить, яким буде уряд, які питання стануть нагальними впродовж наступних чотирьох років, які категорії населення зможуть розраховувати на дотації та більшу підтримку.

Традиційно політичні партії Держави Ізраїль можна розділити на чотири групи: 1) за соціально-економічною ознакою (ліві та праві); 2) за ставленням до релігії (світські та релігійні); 3) за належністю до тієї чи іншої субетнічної громади (ашкеназі, сефарди тощо); 4) за ставленням до арабського населення, що проживає на території Держави Ізраїль, і мирного процесу на Близькому Сході (“голуби” та “яструби”). Серед цієї строкатості після кожних виборів партія-переможець намагається знайти найбільш близьких союзників, договір з якими змусить поступитися найменшим.

До 1977 року в політичній системі Ізраїлю домінувала одна партія – МАПАЙ (Партія робітників Землі Ізраїлю), а потім її наступниця Авода (Ізраїльська Партія Праці) – лівоцентристська

соціал-демократична партія, що увібрала в себе в 1968 році більшість членів діючих тоді соціалістичних партій. Її перевага полягала в разючому відриві від найближчого суперника, в тривалому перебуванні при владі та у відсутності конкурентів, що мали реальний шанс вирвати у неї кермо влади. Без МАПАЙ уряд не міг бути сформований: вона перебувала в центрі політичного спектру, і її опоненти ліворуч і праворуч не мали можливості виступити єдиним фронтом, навіть маючи в своєму розпорядженні абсолютну більшість голосів. Інакше кажучи, як зазначає Нойбергер, переважання МАПАЙ/Авода було зумовлено не стільки розміром її парламентської фракції, скільки місцезнаходженням цієї фракції на політичній карті [Нойбергер 1998, 406].

Зі встановленням двоблокової системи після “перевороту” 1977 року питома вага більш дрібних партій в Кнесеті помітно знизилася, проте їхня значимість, навпаки, зросла, оскільки стало очевидно, що в нових умовах без них неможливо сформувати коаліцію. Часом становлення двоблокової системи стають 1980-ті роки. У цей період відбувається консолідація і зміцнення обох таборів, поглинання партіями-лідерами – Авода та Лікуд – їхніх партнерів-супутників.

Одразу варто зазначити, що всі партії, що в тому чи іншому контексті називаються “релігійними”, репрезентують саме ортодоксальну течію юдаїзму. Унаслідок такої прихильності ці партії часто нерозбірливо об’єднують і нав’язують схожі (зазвичай “консервативні”, “екстремістські” або ж “праві”) політичні характеристики.

Ситуація трохи змінилася саме наприкінці 1980-х років. Розділення партій почало відбуватися за ознакою їхнього ставлення до релігій, а якщо більш конкретно, то до релігійних партій. Саме в цей період починається формування комбінованого релігійно-“яструбового” блоку. Дійсно, з 1977 року релігійні партії незмінно виступають в якості коаліційних партнерів Лікуду і його союзників.

Ізраїльські вибори до Кнесету, що відбулися у 1988 році, розподілили голоси рівномірно між двома великими партіями (майже 80% електорату проголосували за одну з двох партій-гігантів), тим самим зміцнили модель, сформовану в середині 1970-х років, коли блок Лікуд вперше вийшов на політичну арену як опозиційна

партія, що здобула на виборах перемогу над правлячою в 1950-х і 1960-х роках Партією праці (Авода). Обидві партії дуже залежали від підтримки, отриманої від нових репатріантів [Medding 2010, 66]. Така підтримка також залежала від регіону походження виборців: більш ніж дві третини голосів репатріантів із країн Європи отримала партія “Праці”, і більш ніж дві третини голосів виборців, що зробили алію з країн Африки та Азії, було віддано за блок Лікуд [Mahler 1990, 7].

Виборча кампанія майже повністю ігнорувала ці плюралістичні інтереси на користь питань миру та безпеки, розуміння цього допомагає пояснити той неймовірно великий процент голосів, що отримали релігійні партії. За мірками ізраїльської виборчої практики, 15% є достатньо вагомим результатом, що дає можливість представникам релігійного сектору нав’язувати свої правила гри впродовж наступних чотирьох років. Те, що вимоги цих фундаменталістських партій виявилися неприйнятними як для блоку Лікуд, так і для партії Авода, допомагає пояснити повнолення коаліції національної єдності. Під час виборів більшість електорату не схвалили перспективу іншого уряду з двома партіями, але в процесі пост-виборчих переговорів, очевидно, змирилися з таким розподілом політичних сил у Кнесеті.

Проведена виборча кампанія 1988 року була зразковою з точки зору демократичних норм: було узгоджено одне з найважливіших питань – чи варто брати ініціативу в напрямку мирного врегулювання, – і саме щодо цього питання велися стримані, але дуже запеклі політичні бої. На певний час були забуті специфічні інтереси конкретних груп та особистостей.

Незважаючи на чіткий ідеологічний вибір, запропонований двома основними партіями та їхніми супутниками, електорат розподілився рівномірно між двома блоками, і головне питання так і не було вирішено, як прогнозували опитування [Mahler 1990, 12]. Опитування не передбачали, однак, несподівані 15% голосів, які були віддані групі релігійно-етнічних партій, чия кампанія відхилилася від вирішення основної проблеми.

Політичні махінації цих чотирьох малих партій під час коаліційних переговорів після виборів дали остаточний поштовх до утворення “уряду національної єдності”, що досить сильно паралізував країну і був дуже відчутним для виборців протягом

наступних чотирьох років. Такий відступ до статус-кво був закріплений великою громадською підтримкою після виборів.

Отже, вибори до Кнесету 12-го скликання навряд чи відбулися як референдум. Якщо б не щоденні нагадування з окупованих територій про те, що мир – головна проблема, з якою стикнулася країна, то можливо, питання миру могло би поступитися тому фундаменталістському виклику, що був поставлений релігійними партіями, та “раптовий” економічній кризі, яку обидві сторони вважали за краще не помічати під час кампанії.

Ще одним цікавим моментом результатів виборів є те, що правоцентристський блок Лікуд, який отримав 40 місць зі 120, спираючись на потенційний, але так і нездійснений альянс з фундаменталістами, вважав свій отриманий результат у Кнесеті “перемогою” над партією Авода, що мала всього лише на 1 місце менше. Таким чином, незважаючи на суттєвий зв’язок між двома сторонами, Лікуд діє з упевненістю переможця, готуючись до мирної ініціативи, в той час як Партія праці здає позиції.

Виходячи із ситуації розподілення сил на політичній арені Держави Ізраїль, одразу після виборів 1988 року виникає ряд питань, на які ця стаття спробує відповісти або ж ввести в контекст, з огляду на історичний фон та особливості ізраїльської політичної системи.

Партію “Національний ліберальний рух Лікуд” було створено в 1988 році на базі існуючого з 1973 року однойменного блоку правих і ліберальних партій. Ядром блоку, а потім партії Лікуд, стала партія Херут (Свобода).

Одразу варто зазначити, що вибори в Ізраїлі базуються на суворій формі пропорційності лише з одним національним виборчим округом. Цього разу 27 партій, що були у списку, конкурували за 120 місць у Кнесеті; кожне місце становить приблизно 20 тисяч виборців. Явка виборців становила близько 80 відсотків [Mahler 1990, 14].

Кампанія проводилася звичними способами (зустрічі, поштові повідомлення, плакати та оплачувана реклама у пресі), за винятком радіо та телебачення. У цьому аспекті ізраїльська політика (на основі відкинutoї британської моделі) є унікальною, бо кожній партії виділяється безкоштовний ефірний час, який залежить від кількості його членів у діючому Кнесеті, тоді як

кожний “новий” список отримує лише встановлений мінімум (10 хвилин на телебаченні, 25 хвилин на радіо) [Aronoff 1993, 144]. За місяць до виборів всі політичні програми на радіо та телебаченні призупиняються, крім нічних партійних політичних передач. Враховуючи одноканальну державну телевізійну систему Ізраїлю, великі зусилля покладаються на дієвість цих передач, і їм приділяється дуже велика увага.

Відсотковий розподіл 50-25-15 (МАФДАЛ – Лікуд – релігійні партії) вважався непорушним протягом 1950–60-х років. Ця модель пережила декілька хвиль алії після незалежності, які подвоїли населення. Політичні партії зберегли свої власні сфери впливу, незмінно пропонуючи роботу, житло, банківські послуги та кредити, послуги охорони здоров’я та соціальне визнання їхніх прихильників.

“Переворот” 1977 року змінив відсотковий розподіл до 40-40-15 і вперше привів блок Лікуд до уряду, в коаліції з Демократичним рухом за зміни, який широко відомий за своєю івритською абрєвіатурою ДАШ, та релігійними партіями.

Середній розподіл голосів на виборах до Кнесету в 1970–80-х роках та в 1988 році

[Israel Democracy Institute, Elections and Parties, Elections,
<https://en.idi.org.il/israeli-elections-and-parties/>]

	У середньому голосів за період 1973–1984 років (4 виборів до Кнесету)	Вибори в Кнесет 1988 року
Блок Праці	38,1	38,5
Блок Лікуд	40,2	38,1
Релігійні партії	12,3	15,3
Арабські партії	5,7	6,4
Інші	3,7	1,6
Усього	100	100

До 1984 року співвідношення сил між двома партіями набуло форми уряду національної єдності, в якому обидві сторони брали участь рівним чином. Кілька факторів пояснюють це потрясіння, найважливішим з яких є етнічна приналежність виборців. На виборах 1977 року друге покоління іммігрантів з країн Азії та

Африки повстали проти гегемонії Партії праці, що вже досить довго терпіли їхні батьки. Вони мобілізувалися з точки зору етнічної свідомості, що честь та права їхніх батьків, на час прибуття ще репатріантів, були порушені саме Партією праці. Більшість репатріантів так і не змогли знайти для себе належного місця в країні.

Незважаючи на своє польське походженням, керівник опозиційної партії Херут Менахем Бегін зміг отримати величезну підтримку саме від цієї групи ізраїльського населення. Для Бегіна “поняття честі” як честі єврейського народу і представлення своєї партії як партії “яструбів” були головними темами. З їхньою допомогою підтримка східних груп, особливо другого покоління, почала рости, та електорат почав повертатися до них, відходити від ідей Партії праці. Східні групи досягли великих успіхів порівняно з труднощами, накладеними на них країнами їхнього походження, хоча розрив у доходах та рівні освіти порівняно з групами західного походження так і не було подолано.

Відсотковий розподіл 40-40-15 вважався неперушним. П’ять виборів поспіль, включаючи 12-ті вибори до Кнесету, дали той же базовий результат. Навіть якщо в цих тенденціях відбудуться зміни, якщо етнічна приналежність буде продовжувати відігравати таку сильну роль, і якщо молодь (друге покоління репатріантів) буде змінювати свої політичні вподобання в бік “яструбів”, а тим більше, якщо у східних (азіатсько-африканських) сімей в середньому буде народжуватися більше дітей, ніж в західних (європейсько-американських), майбутнє блоку Лікуд мало би виглядати непереможним. Хоча не завжди політичні зміни в такій мірі залежать від демографії.

Та вибори 1988 року показали інше ставлення до етнічного питання всередині Держави Ізраїль. Воно було “втрачено” не лише партійними лідерами і політичною рекламою, але, ймовірно, самими виборцями. На питання, що було поставлено виборцям про найбільш нагальні проблеми, переважна більшість говорили про “мир”, “безпеку” та “території”. Лише чверть назвали етнічну проблему як найбільш важливу [Тере 2005, 291].

Ситуація, у якій в результаті виборів дві партії-гіганти змогли б співіснувати, вимагало певних зусиль, особливо від блоку Лікуд. Релігійні партії, що пропагували традиційні цінності

дому, громади та релігійної освіти, продовжували відігравати вагомий роль. Декількома роками раніше з'являється ще одна релігійна партія ШАС, що представляла східне єврейство на чолі із сефардським рабином. Саме вона "відбирала" голоси в Лікуду.

Усе ж варто звернути увагу на те, чому певна частина виборців і яка саме частина не була настільки помітною для політичних аналітиків чи для передвиборчих опитувань. Однією з причин може бути те, що основні релігійні партії перебували в серйозному внутрішньому безладді. Якщо проаналізувати ситуацію, що вже склалася після виборів, то можна стверджувати, що значна частина населення Держави Ізраїль, яке взяло участь у виборах, не визначилося буквально до останнього моменту. До того ж є всі підстави вважати, що в релігійному таборі сталася велика мобілізація потенційних виборців.

Харизматичні лідери додавали благословення для політично вірних і вносили певний духовний дискомфорт для потенційно девіантних виборців. Ще більш важливим є те, що синагога і навчальні програми в цьому випадку представляють спільноту. Кожна з чотирьох релігійних партій зосереджена на своїй громаді, для якої необхідно забезпечити все необхідне, що і пояснює деяку стабільність голосування в 1950–60-х роках.

Крім усього цього, гостре суперництво між чотирма релігійними партіями також підтримувало полум'я світсько-релігійного протиборства. Воно заслуговує на певний акцент, оскільки іронічно вказує на ситуацію після виборів, де всі розглядають цих суперників як "релігійний блок", коли вони з легкістю можуть бути розділені за масою критеріїв.

Що ж сталося після виборів? Майже два місяці продовжувалися коаліційні переговори, і в результаті уряд був сформований. Президент дав доручення лідеру блоку Лікуд, що отримав 40 місць у Кнесеті, спробувати сформувати коаліцію, очікуючи, що він зможе зробити це за допомогою комбінування сил трьох правих партій-сателітів, що мали 7 місць, та релігійних партій з 18 місцями. Процес виявився не настільки простим, бо релігійний блок намагався взяти від цієї ситуації якомога більше і почав вибирати між Лікудом та лейбористами, довідуючись, хто "може дати більше". Вимоги були пов'язані не лише з політичними трофеями, але й з вимогами до законодавства, що ще більше

закріплювали норми юдаїзму та певним чином відсторонювали єврейську релігійну громаду.

Ситуація, що склалася, почала нагадувати паніку. Дві основні партії почали перейматися втратою зовнішніх симпатій і підтримки, інші потенційні партнери по коаліції були обурені, і згодом навіть самі релігійні партії стали побоюватися, що вони зайшли занадто далеко. Була ще одна причина для занепокоєння. Успіх інтифади ставав все більш загрозливим. Партія праці почала панікувати і побоюватися, що Лікуд може реалізувати їхню мирну ініціативу. Всі побоювалися того, якою ж буде роль опозиції, якщо у неї не буде доступу до влади. Певні розмови про уряд національної єдності знову ввійшли на політичну арену, до того ж президент висловлював досить активну підтримку цієї ідеї і досить неохоче продовжив мандат Іцхака Шаміра, щоб він ще раз спробував сформувати коаліцію.

Кінець-кінцем релігійні партії все ж приєдналися до широкій коаліції, що її очолював Шамір, але певний паритет між Лікудом та лейбористами залишився. У результаті була отримана коаліція, що мала сили для вирішення міжнародних проблем, що вже наближалися в сприйнятті до кризових явищ. До того ж під час кампанії, про що йшлося вище, була повністю проігнорована економічна криза, з якою також потрібно було мати справу новому уряду, на додачу з прагненням поставити етнічний/релігійний фундаменталізм на своє місце. Це ще раз доводить, що обидві партії-гіганти не так вже ідеологічно несумісні, як здавалося.

Підсумовуючи, варто зазначити, що релігійні політичні партії Ізраїлю в перші роки після виборів зазнали серйозних внутрішніх структурних, а також зовнішніх змін. Багато з цих змін були пов'язані з давніми внутрішніми розколами в рамках двох основних релігійних партій: МАФДАЛ і Агудат Ізраель.

За великим рахунком у результаті був отриманий той самий уряд, що і в 1984 році. Цей уряд не був дуже бажаний громадськістю, але в результаті був досить добре сприйнятий. Цей уряд просто йшов на поступки щодо зміни виборчої системи, але метою було позбавити впливу малі партії-сателіти і розподілити їхні голоси між двома партіями – Авода та МАПАЙ. Розділення за етнічно-релігійним та географічним принципом існували впродовж всієї історії Держави Ізраїль, але вони суттєво посилювалися з

приходом до влади Бегіна та блоку Лікуд. Ті ж самі ідеологічні питання, що стосуються характеру суспільства, стосунків між державою та релігією, що Бегін намагався вивести в центр дискусій. Ці питання разом із зростанням впливу сефардів на політичне життя ще більш підкреслили етнічну неоднорідність релігійних партій. Як результат кожна з релігійних партій і релігійний “блок” загалом пережили серйозну фрагментацію, яка в Державі Ізраїль майже завжди означала зменшення кількості голосів і місць у парламенті. Релігійні партії на своєму прикладі ілюструють усю картину фрагментованості політичної системи та, незважаючи на це, залишаються сильною політичною силою, а після виборів 1988 року їхній колективний вплив лише посилюється, і вони продовжують активно впливати на політичні процеси Держави Ізраїль.

ЛІТЕРАТУРА

Акцин Б. Роль партій в ізраїльском демократическом обществе: Социальная структура Израиля. Иерусалим, 2007.

Нойбергер Б. Политические партии в Израиле: Власть и политика в Государстве Израиль. Ч. 7–9. Тель-Авив, 1998.

Ханин В. Партийно-политические структуры и электро-ральный процесс в Израиле в начале XXI века. Москва, 2014.

Arianan A., Arian A. The Second Republic: Politics in Israel. New Jersey, 1997.

Aronoff M. J. Power and ritual in the Israel labor party: A study in political anthropology. New York, 1993.

Elman M. F. Does democracy tame the radicals? Lessons from Israel’s Jewish religious political parties // Asian Security, 2008, № 4.

Israel Democracy Institute. Parties and Elections, available at: <https://en.idi.org.il/israeli-elections-and-parties/> (accessed 7 January 2017).

Mahler G. S. Israel After Begin. New York, 1990.

Medding P. Y. Mapai in Israel: political organization and government in a new society. New York, 2010.

Schiff G. S. Tradition and Politics: The Religious Parties of Israel. Detroit, 1977.

Tepe S. Religious parties and democracy: A comparative assessment of Israel and Turkey // Democratization, 2005, № 12.

Tepe S. **Beyond Sacred and Secular. Politics of Religion in Israel and Turkey.** Stanford, 2008.

Yanai N. Why do political parties survive? An analytical discussion // **Party Politics.** Vol. 5, Issue 1, 1999.

Yishai Y. **Land of paradoxes: interest politics in Israel.** Albany, 1991.

REFERENCES

Aktsin B. (2007), *Rol' partiy v izrail'skom demokraticheskom obshchestve: Sotsial'naya struktura Izrailya.* Iyerusalim. (In Russian).

Noyberger B. (1998), *Politicheskiye partii v Izraile: vlast' i politika v Gosudarstve Izrail'.* Tel'-Aviv. (In Russian).

Khanin V. (2014), *Partiyno-politicheskiye struktury i elektoral'nyy protsess v Izraile v nachale XXI veka.* Moskva. (In Russian).

Arianan A., Arian A. (1997), *The Second Republic: Politics in Israel,* New Jersey.

Aronoff M. J. (1993), *Power and ritual in the Israel labor party: A study in political anthropology,* New York.

Elman M. F. (2008), "Does democracy tame the radicals? Lessons from Israel's Jewish religious political parties", *Asian Security,* No. 4.

Israel Democracy Institute. Parties and Elections, available at: <https://en.idi.org.il/israeli-elections-and-parties/> (accessed 7 January 2017).

Mahler G. S. (1990), *Israel After Begin,* New York.

Medding P. Y. (2010), *Mapai in Israel: political organization and government in a new society,* New York.

Schiff G. S. (1977), *Tradition and Politics: The Religious Parties of Israel,* Detroit.

Tepe S. (2005), "Religious parties and democracy: A comparative assessment of Israel and Turkey", *Democratization,* No. 12.

Tepe S. (2008), *Beyond Sacred and Secular. Politics of Religion in Israel and Turkey,* Stanford.

Yanai N. (1999), "Why do political parties survive? An analytical discussion", *Party Politics,* Vol. 5, Issue 1.

Yishai Y. (1991), *Land of paradoxes: interest politics in Israel,* Albany.

О. І. Ремарович

ІЗРАЇЛЬ ПІСЛЯ ВИБОРІВ 1988 РОКУ: ЮДАЇЗМ, ЄВРЕЙСЬКА ДЕРЖАВА ТА ЇЇ ЗАКОНОДАВСТВО

У цій статті розглядаються зміни на політичній карті Держави Ізраїль, що сталися після виборів до Кнесету 1988 року. Релігійні партії, що є невід'ємними учасниками виборчого процесу, незважаючи на їхню малочисельність, продовжують мати величезний вплив у контексті релігійно-політичного протиборства в Державі Ізраїлі. Єврейські партії, звісно ж, є учасниками демократичного політичного процесу та мають вплив на загальні політичні платформи та стратегії. Їхня регулярна участь у виборах та доступ до державних ресурсів працювали на пом'якшення спочатку жорсткої партійної позиції, щодо нерелігійних опонентів. Не без допомоги саме релігійних представників у Кнесеті були можливими всі урядові коаліції. Єврейська етнічна демократія була тим ключовим компонентом, який допоміг налагодити співпрацю зі світським та релігійним політичним лоббі. Унаслідок інтеграції релігійних політичних партій до ізраїльської пропорційної виборчої системи та подальше укріплення їх позицій на 12 виборах до Кнесету відіграло ключову роль у формуванні правлячих коаліцій з більш чисельними світськими партіями. Події 1988 року в Ізраїлі показують, що всі можливі форми релігійного втручання покращили підтримку світських партій – представників правого блоку – та релігійних партій Ізраїлю загалом.

Ключові слова: релігійні партії, Держава Ізраїль, ізраїльські політичні партії, Лікуд, юдаїзм, вибори 1988 року, Кнесет, єврейська держава та право

О. И. Ремарович

ИЗРАИЛЬ ПОСЛЕ ВЫБОРОВ 1988 ГОДА: ИУДАИЗМ, ЕВРЕЙСКОЕ ГОСУДАРСТВО И ЕГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВО

В этой статье рассматриваются изменения на политической карте Государства Израиль, произошедшие после выборов в Кнессет 1988 года. Религиозные партии являются неотъемлемыми участниками избирательного процесса, несмотря на их малочисленность, они продолжают иметь огромное влияние в контексте религиозно-политического противоборства в Государстве Израиль. Еврейские партии, конечно же, являются участниками демократического политического процесса и влияют на общие политические платформы и стратегии. Их регулярное

участие в выборах и доступ к государственным ресурсам работали на смягчение сначала жесткой партийной позиции, к нерелигиозным оппонентам. Не без помощи именно религиозных представителей в Кнессете были возможны все правительственные коалиции. Еврейская этническая демократия была тем ключевым компонентом, который помог наладить сотрудничество со светским и религиозным политическим лобби. В результате интеграции религиозных политических партий в израильскую пропорциональную избирательную систему дальнейшее укрепление их позиций на 12 выборах в Кнессет играло ключевую роль в формировании правящих коалиций с более многочисленными светскими партиями. События 1988 года в Израиле показывают, что все возможные формы религиозного вмешательства улучшили поддержку светских партий – представителей правого блока – и религиозных партий Израиля в целом.

Ключевые слова: религиозные партии, государство Израиль, израильские политические партии, Ликуд, иудаизм, выборы 1988 года, Кнессет, еврейское государство и право

Стаття надійшла до редакції 16.03.17